

Szirmai V. (2019): Városok és városlakók (A befogadó és a kirekesztő városok). (Corvina Kiadó, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Budapest, 339 o.)

BERTALAN LAURA

BERTALAN Laura: adjunktus, Soproni Egyetem, Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar, Nemzetközi és Regionális Gazdaságtani Intézet; 9400 Sopron, Erzsébet u. 9.; bertalan.laura@uni-sopron.hu; <https://orcid.org/0000-0002-1199-9257>

Laura BERTALAN: lecturer, Institute for International and Regional Economics, Alexandre Lámfalussy Faculty of Economics, University of Sopron; Erzsébet u. 9, H-9400 Sopron, Hungary; bertalan.laura@uni-sopron.hu; <https://orcid.org/0000-0002-1199-9257>

Szirmai Viktória, a hazai városszociológia meghatározó kutatóprofesszora 2019 tavaszán megjelent legújabb monográfiájában a modern európai nagyvárosi társadalmak átstrukturálódását elemzi, azt a főként globális urbanizációs trendek által meghatározott átalakulást, amely egyre markánsabban rajzolódik ki nemcsak a nyugat-európai, hanem a poszt szocialista nagyvárosok térbeli, társadalmi mintázataiban is.

A könyv impozáns külső megjelenésével, sokat sejtető alcímével izgalmas tartalmat, érdekes kérdésfeltevést ígér. Ahogy a könyv borítóján a hundertwassereri, hasonló című kép is sugallja, a városok a folytonos változás és a sokféleség megtestesítői: az épített környezet és benne az ember, a különböző társadalmi csoportok és kultúrák, a befogadók és kirekesztők (avagy a befogadottak és kirekesztettek) együttélésének szinterei, egyúttal állami és piaci szereplők által meghatározott rendszerek. Mindezt jól tükrözi a könyv, mely 339 oldal terjedelemben, 10 önálló tartalmi egységben, részletesen és szemléletesen ábrázolja a mai európai, köztük a nyugat- és kelet-közép-európai városok elmúlt évtizedekben zajló térbeli társadalmi változásait, közelebbről a globális tőke belvárosokat, új városokat, várostérségeket átalakító hatását.

Szirmai Viktória új könyvében az alábbi kérdésekre keresi a választ: Miként megy végbe a globális urbanizáció az európai nagyvárosokban? Melyek a főbb hasonlóságok és különbségek a nyugat- és a kelet-közép-európai nagyvárosok térbeli társadalmi átrendeződésében, illetve az azt kiváltó dzsentrifikációban? A szerző részben városszociológiai, részben regionális tudományi megközelítéssel fogalmazza meg a választ, és összehasonlítva elemzi a városok dzsentrifikációs és szegregációs folyamatait, felhívva a figyelmet a fejlődésükben tetten érhető hasonlóságokra, és az erősödő társadalmi polarizációra. A művet és a mögötte rejlő munkát a szerző méltán ajánlja Enyedi György professzor emlékének, megerősítve és esettanulmányokkal alátámasztva a globális urbanizáció elméletét (Enyedi

2011), a globalizáció városokra gyakorolt hatásainak és a nyugati minták időben később jelentkező posztszocialista lecsapódásainak részletes vizsgálatával.

A kapitalista és szocialista városfejlődés összevetése, a posztszocialista városok komparatív vizsgálata a rendszerváltás óta kedvelt téma a szociológusok, urbanisták és geográfusok körében (lásd Szelényi Iván, Kovács Zoltán, Enyedi György, Bodnár Judit vonatkozó műveit). Míg a nyugat-kelet összevetésben az állami szerepvállalás, a városfejlesztési ideológiák és mindezeknek a társadalom térbeli mintázataira gyakorolt hatása, addig a posztszocialista városokra koncentrálva a globális hálózatokba való beágyazottság, az új regionális szerepkörök és az átalakulás folyamatai álltak az elemzések fókuszában (lásd Kovács Zoltán, Luděk Sýkora, Martin Ouředníček, Jiří Musil, Grzegorz Węclawowicz vonatkozó kutatásait).

Szirmai Viktória a meghatározó szakirodalmakat felsorakoztatva, azokat rendszerbe szedve, tényszerűen tárja fel a városszociológia ökológiai és történeti irányzatainak eszköztárával a két modell városainak fejlődését, a települések térbeli, társadalmi átrendeződését, mindvégig szem előtt tartva a történeti meghatározottságokból következő sajátosságokat és a globális városfejlődés, a dzsentrifikáció által kiváltott hatásokat. A szerző alapvetésnek tekinti Enyedi globális urbanizációs elméletét (Enyedi 2011), de a kérdések feltevésében Mollenkopf, Castells és Sassen globális városok fejlődését vizsgáló megállapításai is megjelennek, így a globális tőke térszervező ereje, a duális városi társadalmak, a nemzetközi szinten újrafogalmazódó városi funkciók hatásai (Mollenkopf, Castells 1991; Sassen 1991, 2014). A globális városok a mai világgazdaság kiemelkedő irányító szerepű központjai, egyben különböző szintű gazdasági és társadalmi csoportok találkozási helyei (*frontier space*), differenciált társadalmi igények kielégítői (Sassen 2014).

A nyugati városfejlődés modelljét Szirmai Viktória négy nyugat-európai főváros, Párizs, Berlin, Bécs és Brüsszel metropolisztérségeinek térbeli, társadalmi szerkezeti jellemzőinek feltárásával szemlélteti. E várostérségek az európai centrum meghatározó gazdasági, pénzügyi, igazgatási és kulturális központjai, koncentrálnak a tőke, a pénzügyi szektor és a bürokrácia elitjeit. A kelet-közép-európai elemzésben a visegrádi országok fővárosainak fejlődését, térbeli-társadalmi átrendeződését ismerhetjük meg, amely városok a rendszerváltás után ugyancsak a globális tőke célpontjaivá váltak.

A modern urbanizáció fejlődéstörténetének és a globális város főbb társadalmi jellemzőinek részletezését követően a nyugat- és kelet-közép-európai nagyvárosok társadalmában zajló változásokat követhetjük nyomon, szemléletes városi esettanulmányok és informatív térképes illusztrációk segítségével. Bár a szakirodalomban több tanulmány is foglalkozik a posztszocialista városok fejlődésének összehasonlításával, mégis újszerű a négy-négy nyugati és közép-kelet-európai nagyváros térbeli-társadalmi átrétegződésének együttes bemutatása. A két modell között eltérőek és meghatározóak a történelmi, gazdasági, társadalmi

és urbanizációs adottságok, azonban közeledés tapasztalható a térbeli társadalmi elhelyezkedés alakulásában: a felső osztályok a városközpontokban és a jobb státuszú elővárosokban, míg az alacsonyabb státuszú társadalmi rétegek a városközpontok egyes részeiben, illetve a városkörnyéken élnek. A szerző kiemeli, hogy bár sok a hasonlóság, a szegénység és kirekesztődés felerősödésének kockázatában markánsabb az eltérés. Statisztikai adatokkal világít rá arra a különbségre, hogy míg a fejlett nyugat-európai országokban a szegénységi kockázat főként a nagyvárosokban jellemző, addig az elemzett kelet-közép-európai országokban épp fordítva, a kisebb városokban és a vidéki térségekben erősebb a kirekesztődés folyamata. Ennek okaiként a globális rendszerekbe történő alacsonyabb szintű integrációt, a tőke túlkonzentráltságát, a nyugatihoz képest kisebb arányú felső- és középosztálybeli lakosságszámot, a történeti meghatározottságokat, valamint a nyugati nagyvárosokhoz képest kisebb léptékű bevándorlást említi.

Párizs, Berlin, Bécs és Brüsszel esetében főként az 1980-as évektől, a városrehabilitációs törekvések eredményeként erősödött fel a polarizáció és a szegregáció. A felső- és felsőközéposztály tehetősebb rétegei egyre nagyobb arányban vannak jelen a belvárosi negyedekben és az előnyös külvárosi részeken, miközben a szakképzetlen és az alsóbb munkásrétegek képviselői, illetve a bevándorlók egyre inkább a külső területekre szorulnak. A fokozódó kirekesztést az ingatlanpiac, a „citysedési” folyamatok, a jómódú és kreatív népesség fogyasztási igényeit kielégítő kereskedelmi és szolgáltató funkciók bővülése tovább erősítik.

A kelet-közép-európai városfejlődés ezzel szemben a szerző érvelése szerint történetileg eltérő módon zajlik. Ezekben az országokban a szocialista lakáspolitikai, a megkésített városrehabilitációk, a sajátos, homogénebb társadalmi csoportok városon belüli elhelyezkedése határozza meg a rendszerváltozások utáni fejlődési lehetőségeket. Az V. részben elemzett négy város és térsége a politikai átalakulást követően koncentrálna a régió működő tőkéjét, e folyamat pedig csak erősítette az egyes nemzetgazdaságokon belüli egyenlőtlenségeket. A poszt szocialista városok társadalmi átalakulása a szerző megállapításai szerint sok hasonlósággal bír: a rendszerváltást követő munkanélküliség, a külföldi tőke megjelenését és a gazdasági fellendülést követő erőteljes lakosságszámnövekedés, a szuburbanizációs folyamatok beindulása, a tehetősebb rétegek külvárosi, elővárosi területek felé áramlása, a belvárosi rehabilitációk és dzsentifikációs folyamatok kibontakozása, a társadalmi polarizáció felerősödése és ezzel a szegényebb rétegek kirekesztődése mindegyik elemzett település esetében megfigyelhető. A szerző korábbi empirikus kutatásaira építve részletesen ismerteti Budapest és térsége szuburbanizációs folyamatait, a városkörnyék társadalmának differenciáltságát, illetve megnevezi azt a kettős struktúrájú térbeli-társadalmi hierarchiát, amelyben egyszerre van jelen a fejlett centrum alacsonyabb státuszú perifériával, illetve a magas státuszú periféria alacsony státuszú centrummal.

A nyugati és kelet-közép-európai városokban látott trendek összegzése (VII. rész), a tulajdonképpeni modellalkotás alkotja a könyv lényegi részét, a fel-

tett kérdésekre adott válaszok, a levont következtetések rendszerezését. Itt fény derül többek között arra is, hogy a nyugati városok esetében is számottevő különbség van a dzsentrifikáció irányai és mértéke, az állami és a piaci szereplők részvételének arányai, és a társadalmi szerkezet alakulását alapjaiban meghatározó lakáspolitikák között. A kelet-közép-európai városok esetében ezzel szemben sokkal inkább hasonlóan zajlottak a beavatkozások, főként a felülről vezéreltségből, illetve a gyenge civil társadalmi és lakossági érdekérvényesítő képességből következően.

A szerzőtől megszokott módon, az európai új városok, köztük a szocialista új városok is önálló fejezeteket kapnak (a VIII. részben), amelyből kiderül, hogy a szocialista új városokban zajló folyamatok is hasonlóak, főként ott, ahol a város részesévé vált a globális gazdasági körforgásnak, és ahol megvetette lábát az ingatlanfejlesztő tőke, és megindulhatott a dzsentrifikáció.

Az ezt követő rész – mintegy az eddigieket kiegészítve – tárja fel az egyes városrészek társadalmi átalakulását a belvárostól az átmeneti térségeken keresztül az eltérő fejlettségű városkörnyékig, városperemig. Részleteiben ismerhetjük meg mind a nyugati, mind a keleti típusú városfejlődés során végbemenő társadalmi változásokat és még pontosabb képet kapunk a gazdagabb és szegényebb csoportok térbeli mozgásáról. A nyugat-európai belvárosokban a nyolcvanas, kilencvenes évek belvárosi rehabilitációs beavatkozásai globális gazdasághoz kapcsolódó társadalmi rétegek lakóhelyi törekvéseit elégtették ki, és ezzel a belvárosi negyedek nagypolgárosodása mellett új szegregációs trendeket is elindítottak. A kilencvenes évektől a marginalizáció felerősödött, új társadalmi egyenlőtlenséget eredményezve a rosszabb státusú elővárosokban és városkörnyékeken. A nagyvárosok szélén az alsóbb osztályok, bevándorlók koncentrációja eredményeként ma is jelentős a szegénység, a munkanélküliség. A közép- és felsőosztályok magasabb státusú, szuburbanizáció révén létrejött elővárosi modelljeinek jelentősége a belvárosi fejlesztések következtében csökkent. A poszt-szocialista belvárosok átalakulásában az állami lakásépítési mechanizmusok voltak meghatározóak, amelyek révén a hetvenes évektől egyre inkább romlásnak induló, slumosodó belvárosi negyedekből a középosztályok, magasabb pozíciójú csoportok új lakótelepekre költöztek. Ezen városokban, a nyugatihoz képest kevésbé volt dinamikus a szuburbanizáció. A belvárosok megújítása a kilencvenes évektől kezdődött, melynek üteme a globális gazdaság terjedésétől, annak lokális hatásaitól is függött, fokozva a társadalmi polarizációt és a dzsentrifikációt a keleti modell nagyvárosaiban is.

Az összességben a szerző részben a jelen elemzésen is túlmutató kérdések mentén foglalja össze főbb megállapításait és vonja le következtetéseket. A modern városok nemzetközi szinten is jelentős hatalmi pozíciókkal rendelkeznek, a piaci szerepkörök felerősödésével az állami szerepvállalás háttérbe szorulásával duális szerkezetű városokká alakultak. Ez a dualitás talán a keleti fővárosok esetében erősebbnek tűnik, az egyes városrészek társadalmilag kevertebbek, a

dzsentrifikáció kirekesztő hatásai még erősebbek. A korábbi városokhoz hasonlítva a mai modern nagyvárosok nyitottabbak és lakóik befogadóbbak, könnyebb a városokba integrálódni, amely főként a globalizáció hatásainak köszönhető. Ugyanakkor a szerző kiemeli, hogy ez a nyitottság és befogadókészség az egyes országok eltérő politikai kultúrája és gazdasági fejlettsége mentén nagyon differenciált. A befogadás és kirekesztés jelenségei egy időben vannak jelen a városokban, e jelenségek főként a társadalm szerkezeti jellemzők, a társadalmi távolságok térbeli kifejeződései.

A könyv egészén végigvonuló kérdésre, vagyis hogy „Milyen a viszony a nyugat-európai és a kelet-közép-európai városfejlődés között?” (302. oldal) a szerző Enyedi megállapításaival egybehangzóan megállapítja, hogy a két modell urbanizációja között „inkább a hasonlóságok, mint a különbségek a jellemzők” (302. oldal), így az egyes városfejlődési szakaszokban a követő jelleg a meghatározó. A hasonlóság mellett a makro- és mikroszintű különbségek megkérdőjelezhetetlenek, csakúgy, mint az egyes társadalmi csoportok szintjén meglévő különbözőségek. Az utolsó kérdés a keleti modell késleltetett felzárkózásából adódó hátrányok leküzdésének lehetőségeire vonatkozik, amelyre komolyabb léptékű állami szerepvállalás, erősebb piaci kontroll, határozottabb szociálpolitika, a városrészek kiegyenlített fejlesztése, a kirekesztődés kockázatának csökkentése a lehetséges válasz.

Lezárásként kijelenthetjük, hogy a térbeli-társadalmi átalakulások ilyen jellegű, empiriára támaszkodó összehasonlító elemzésére nagy szükség van a fenn tartható, inkluzív városi társadalmak megteremtését szorgalmazó várospolitikák megfogalmazásának időszakában. Meggyőződésem, hogy Szirmai Viktória mind tartalmában, mind minőségi megjelenésében magas színvonalú szakkönyve nemcsak a hazai városfejlődést kutatók és az egyetemi és doktori képzésben résztvevők, hanem a várospolitikusok és döntéshozó szakemberek számára is hasznos és élvezetes olvasmány.

Irodalom

- Enyedi Gy. (2011): A városnövekedés szakaszai – újragondolva. *Tér és Társadalom*, 1., 5–19. <https://doi.org/10.17649/TET.25.1.1770>
- Mollenkopf, J. H., Castells, M. (1991): *Dual City. Restructuring New York*. Russel Sage Foundation, New York
- Sassen, S. (1991): *Global City: New York, London, Tokyo*. Princeton University Press, New Jersey
- Sassen, S. (2014): The city: today's frontier zone. *Glocalisms: Journal of culture, politics and innovation*, 3., 1–4. <https://doi.org/10.12893/gjpci.2014.3.1>